

УДК 364:343.81

DOI 10.32755/sjeducation.2026.01.147

СІМЕЙНІ ЗВ'ЯЗКИ ЯК РЕСУРС БЕЗБАР'ЄРНОЇ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ УВ'ЯЗНЕНИХ ЖІНОК В УКРАЇНІ

Комар Ірина Валеріївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,

Карпатський національний університет

імені Василя Стефаника

(76018, Україна, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,

e-mail: iryna.komar@сnu.edu.ua)

ORCID: 0000-0002-6354-9274

ResearcherID: HSF-8151-2023

У сучасному науковому та політичному дискурсі ресоціалізація осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, дедалі частіше розглядається крізь призму безбар'єрності як системного підходу до подолання соціальних, інституційних, комунікативних та психологічних бар'єрів, що перешкоджають повноцінній соціальній інтеграції. Для ув'язнених жінок ці бар'єри мають комплексний характер і посилюються гендерними чинниками, стигматизацією, обмеженим доступом до соціальних послуг, а також ускладненими або розірваними сімейними зв'язками. У цьому контексті сім'я постає не лише як соціальне середовище підтримки, а як ключовий ресурс безбар'єрної ресоціалізації, що забезпечує емоційну стабільність, збереження батьківських ролей, доступ до соціального капіталу та зменшення ризиків повторної соціальної ізоляції після звільнення.

У статті проаналізовано теоретичні та практичні засади сімейно орієнтованої соціальної роботи з ув'язненими жінками в Україні крізь призму безбар'єрного підходу. Обґрунтовано, що сімейні зв'язки виступають важливим ресурсом безбар'єрної ресоціалізації, оскільки сприяють подоланню соціальних, інституційних, психологічних і комунікативних бар'єрів, з якими стикаються жінки в умовах позбавлення волі та після звільнення. Окреслено ключові потреби ув'язнених жінок, зокрема збереження материнських ролей, забезпечення регулярних контактів із дітьми, доступ до психосоціальної підтримки та підготовку до повернення в суспільство. Проаналізовано сучасні практики сімейно орієнтованої соціальної роботи, що реалізуються у співпраці державних установ і громадських організацій, включно з програмами підтримки батьківських компетентностей, сімейної медіації та післяпенітенціарного супроводу. Сформульовано рекомендації щодо вдосконалення соціальної роботи з ув'язненими жінками на засадах безбар'єрності, міжвідомчої взаємодії та дотримання прав людини, що сприятиме підвищенню ефективності ресоціалізаційних програм і соціальної інтеграції жінок та їхніх сімей.

Ключові слова: сімейно орієнтована соціальна робота, безбар'єрність, соціальна доступність, ув'язнені жінки, ресоціалізація, соціальна інтеграція, права людини, материнство в умовах позбавлення волі, психосоціальна підтримка, пенітенціарна система.

FAMILY TIES AS A RESOURCE FOR THE BARRIER-FREE RESOCIALIZATION OF INCARCERATED WOMEN IN UKRAINE

Komar Iryna,

PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Social Pedagogy and Social Work,

Vasyl Stefanyk Carpathian National University
(57 Shevchenko Street, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine,
e-mail: iryna.komar@cnu.edu.ua)

ORCID: 0000-0002-6354-9274

ResearcherID: HSF-8151-2023

In contemporary scholarly and policy discourse, the resocialization of individuals in places of imprisonment is increasingly viewed through the lens of barrier-free approaches as a systemic strategy to overcome social, institutional, communicative, and psychological obstacles that hinder full social integration. For incarcerated women, these barriers are complex and exacerbated by gender-related factors, stigma, limited access to social services, and disrupted or weakened family ties. In this context, the family emerges not only as a social environment of support but also as a key resource for barrier-free resocialization, providing emotional stability, the maintenance of parental roles, access to social capital, and a reduction of risks of repeated social isolation after release.

This article analyzes the theoretical and practical foundations of family-oriented support for incarcerated women in Ukraine through the perspective of a barrier-free approach. It is argued that family ties constitute an essential resource for barrier-free resocialization, as they facilitate the overcoming of social, institutional, psychological, and communicative barriers faced by women during imprisonment and post-release. The key needs of incarcerated women are outlined, including the preservation of maternal roles, regular contact with children, access to psychosocial support, and preparation for reintegration into society. The article examines contemporary family-oriented practices implemented in cooperation between state institutions and civil society organizations, including programs supporting parenting competencies, family mediation, and post-penitentiary follow-up. Recommendations are formulated for improving support for incarcerated women based on barrier-free principles, interagency cooperation, and the observance of human rights, which are expected to enhance the effectiveness of resocialization programs and the social integration of women and their families.

Key words: *family-oriented support, barrier-free approach, social accessibility, incarcerated women, resocialization, social integration, human rights, motherhood in imprisonment, psychosocial support, penitentiary system.*

Постановка проблеми. Одним із ключових пріоритетів сучасної кримінально-виконавчої політики є забезпечення дотримання прав людини, у тому числі прав жінок, які перебувають у місцях позбавлення волі. Особливого значення набуває питання збереження та відновлення сімейних зв'язків ув'язнених жінок, адже сім'я є важливим ресурсом підтримки, фактором успішної ресоціалізації та профілактики рецидивної злочинності.

Ситуація ускладнюється тим, що значна частина засуджених жінок є матерями малолітніх дітей, а умови їхнього утримання не завжди сприяють повноцінному виконанню батьківських ролей. Міжнародні документи, зокрема Бангкокські правила ООН (United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders), наголошують на необхідності впровадження гендерно чутливих та сімейно орієнтованих програм, які враховують специфіку потреб жінок. В Україні вже реалізуються окремі ініціативи державних і громадських організацій, спрямовані на підтримку материнства, організацію зустрічей із дітьми, надання психологічної допомоги та підготовку до звільнення, однак ці практики потребують систематизації й оцінки ефективності [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ресоціалізації жінок, які перебувають у місцях позбавлення волі, та їхньої інтеграції в суспільство після звільнення є об'єктом активного наукового дослідження в Україні та за кордоном. У сучасних працях наголошується, що сім'я є важливим чинником зниження рецидиву та формування позитивної соціальної ідентичності, а тому сімейно орієнтована соціальна робота набуває особливої актуальності.

Дослідження А. Korzh містить глибинний аналіз поств'язневих бар'єрів, з якими стикаються жінки в Україні. Розкрито комплексну природу цих бар'єрів: індивідуальні (низька самооцінка, психологічні травми), інституційні (відсутність програм підготовки до звільнення), економічні (складність пошуку роботи й житла) та соціокультурні (стигматизація, дискримінація) [2]. Окремий акцент зроблено на особливих викликах для жінок, які мають дітей: вони потре-

бують не лише соціальної допомоги, а й підтримки у відновленні батьківських прав і стосунків з дитиною, що безпосередньо впливає на успішність їхньої ресоціалізації.

У дослідженні S. Khalymon та співавторів представлено портрет ув'язненої жінки з урахуванням вікових, освітніх, кримінальних і сімейних характеристик. Автори наголошують, що сімейний стан та наявність / відсутність підтримувальних соціальних зв'язків є одним із ключових факторів, які впливають на повторне вчинення злочину. Це підтверджує важливість впровадження сімейно орієнтованих підходів у соціальну роботу, які допомагають зберегти або відновити стосунки з родиною ще під час відбування покарання [3].

Теоретичною базою для розуміння процесів ресоціалізації є робота N. Oleksiuk, у якій соціальна реабілітація розглядається як системний процес, спрямований на відновлення соціально корисних зв'язків та формування правослухняної поведінки. Авторка пропонує поєднання правової, моральної, освітньої та психологічної підтримки в установах виконання покарань, що створює передумови для успішної адаптації після звільнення [4].

Вітчизняні дослідження також приділяють увагу соціальній роботі у пенітенціарних установах. Так, В. Суліцький аналізує стан соціальної роботи, підкреслює її превентивну, виховну і реабілітаційну функції, а також наголошує на необхідності інтеграції сімейного компоненту в процес підготовки до звільнення [5]. У більш ранньому дослідженні В. Суліцького та В. Магрюк розглянуто соціально-педагогічну роботу з жінками, які перебувають у конфлікті із законом, окреслено методи корекції поведінки та шляхи психологічної підтримки, що має безпосереднє значення для відновлення їхніх соціальних ролей, зокрема материнських [6].

Аналіз наведених досліджень свідчить про поступове розширення наукових напрацювань у сфері сімейно орієнтованої соціальної роботи з ув'язненими жінками в Україні. Основними тенденціями є: визнання сім'ї ключовим ресурсом ресоціалізації, акцент на багаторівневих бар'єрах інтеграції, необхідність підготовки до звільнення з урахуванням гендерних

особливостей і підтримка материнських компетентностей. Разом з тим недостатньо розробленими залишаються питання комплексного супроводу матерів від моменту потрапляння до установи виконання покарань до завершення післяв'язневого періоду, а також міжвідомчої координації у наданні соціальних послуг жінкам і їхнім дітям.

Мета статті – теоретичне обґрунтування сімейних зв'язків як соціально-педагогічного ресурсу безбар'єрної ресоціалізації ув'язнених жінок в Україні та визначення їх значення для розроблення й реалізації практик соціально-виховної роботи в пенітенціарних установах.

Аналітичні та емпіричні дослідження свідчать, що пенітенціарна система України історично формувалася без урахування гендерної специфіки відбування покарання, що призвело до маргіналізації жіночого досвіду ув'язнення [1]. Як наслідок – соціальні, сімейні та психосоціальні потреби жінок залишаються недостатньо врахованими в організації режиму, соціальної роботи та педагогічного супроводу в установах виконання покарань. Це суттєво обмежує можливості збереження сімейних зв'язків як чинника ресоціалізації.

З позицій соціальної роботи сім'я розглядається як базовий елемент соціального середовища, що формує соціальну ідентичність особи та визначає траєкторії її соціальної інтеграції. Для ув'язнених жінок сімейні зв'язки часто є єдиним стабільним джерелом емоційної підтримки, мотивації до змін і планування життя після звільнення. Водночас дослідження показують, що саме жінки після звільнення стикаються з більш жорсткими формами соціальної стигматизації, ніж чоловіки, що посилює значення родинної підтримки як ресурсу подолання постпенітенціарних бар'єрів.

Особливе місце у структурі сімейних зв'язків посідає материнство в умовах позбавлення волі. Для значної частини ув'язнених жінок материнська роль залишається центральною складовою їхньої ідентичності, а примусове обмеження контакту з дітьми має довготривалі психосоціальні наслідки. Збереження та підтримка материнсько-дитячих стосунків у цьому контексті виступає не лише питанням гуманності, а й важли-

вою складовою забезпечення прав людини та соціальної доступності ресоціалізаційних процесів.

Збереження сімейних зв'язків у ситуації позбавлення волі залишається одним з найуразливіших аспектів пенітенціарної практики, попри його визнану роль у процесах ресоціалізації та соціального повернення. Сукупність бар'єрів, що ускладнюють або руйнують ці зв'язки, має багатовимірний характер і охоплює інституційні, гендерні та стигматизаційні чинники, які взаємно підсилюють один одного.

Інституційні бар'єри передусім пов'язані з організацією пенітенціарної системи як такої. Регламентованість побачень, складні процедури доступу родичів до установ виконання покарань, територіальна віддаленість закладів від місця проживання сім'ї, обмежений доступ до сучасних засобів комунікації – усе це фактично трансформує право на підтримання сімейних зв'язків на умовно-дозвільну практику. Особливо проблематичним є те, що зазначені обмеження майже не враховують соціально-економічні можливості родин, на яких перекладається значна частина організаційного та фінансового навантаження.

Стигматизаційні бар'єри мають менш формалізований, проте не менш руйнівний характер. Сім'ї осіб, позбавлених волі, часто опиняються в ситуації «подвійного покарання», зазнаючи осуду з боку громади, освітніх установ, соціальних служб. Суспільний осуд транслюється і на дітей, які можуть переживати ізоляцію, приховувати інформацію про одного з батьків або дистанціюватися від нього як механізм самозахисту. У цьому контексті підтримання сімейних зв'язків стає не лише технічно складним, а й психологічно травматичним процесом.

Важливу роль у подоланні зазначених бар'єрів відіграє соціально-виховна робота в установах виконання покарань, яка в Україні здійснюється в межах функціонування відповідних структур установ пенітенціарної системи. Вона забезпечується персоналом виправних колоній та органів пробації, насамперед відділеннями соціально-психологічної служби, діяльність яких спрямована на підтримку соціально корисних зв'язків засуджених, у тому числі сімейних.

У межах соціально-виховної роботи здійснюється індивідуальна робота з ув'язненими жінками, надається психологічна допомога, організовується навчання, професійна підготовка, працевлаштування та виховні заходи, що створює умови для збереження або відновлення сімейних ролей і соціальної ідентичності. Важливим компонентом цієї діяльності є оцінка соціального становища ув'язненої жінки, аналіз ресурсів її родинного оточення та прогнозування можливих ризиків і бар'єрів ресоціалізації після звільнення [4].

Сімейно орієнтований підхід у межах соціально-виховної роботи передбачає не лише формальну підготовку ув'язненої жінки до повернення в сімейне середовище, а й комплексну оцінку якості та безпечності родинних стосунків, що можуть впливати на подальшу соціальну інтеграцію. Практика соціально-виховної роботи в установах виконання покарань свідчить, що для значної частини жінок сімейне середовище одночасно поєднує функції підтримки та ризику, оскільки часто характеризується досвідом домашнього насильства, співзалежності, економічної вразливості або криміналізованих моделей поведінки [1; 3]. За таких умов ресоціалізаційна робота потребує відмови від універсалізованих підходів і переходу до індивідуалізованих стратегій підтримки, зорієнтованих на реальні ресурси та обмеження конкретної жінки.

Особливого значення в реалізації сімейно орієнтованого підходу набуває залучення громадських, релігійних і благодійних організацій. В умовах обмежених кадрових і ресурсних можливостей пенітенціарної системи саме ці суб'єкти часто забезпечують доступ ув'язнених жінок до психосоціальної підтримки, програм підготовки до звільнення, правового консультування та допомоги у відновленні контактів з дітьми. Досвід співпраці установ виконання покарань з недержавним сектором свідчить, що такі форми партнерства сприяють зменшенню соціальної ізоляції жінок і підвищують їх готовність до життя поза межами інституційного контролю [5, с. 114].

Безбар'єрний підхід до ресоціалізації ув'язнених жінок передбачає системне усунення комплексу перешкод, які обмежують реалізацію їхніх соціальних і сімейних прав як під час

відбування покарання, так і після звільнення. Фізичні бар'єри проявляються у просторовій віддаленості установ виконання покарань від місця проживання родини, недостатній інфраструктурній пристосованості для тривалих сімейних контактів, обмежених можливостях перебування матерів з дітьми. Соціальні та психологічні бар'єри містять стигматизацію, втрату соціальних ролей, низький рівень довіри до інституцій та дефіцит навичок самостійного життя, що особливо загострюється у жінок з тривалим терміном ув'язнення.

Нормативні бар'єри проявляються у фрагментарності правового регулювання питань сімейних контактів, соціальної підтримки та постпенітенціарного супроводу жінок. Попри декларування реабілітаційної функції покарання чинні механізми реалізації цієї функції залишаються недостатньо узгодженими між пенітенціарною системою, органами пробації та соціальними службами. Це призводить до розриву між етапом відбування покарання та періодом після звільнення, коли жінка часто опиняється без системної підтримки, що підвищує ризики соціальної дезадаптації та повторного правопорушення.

У цьому контексті інтеграція принципів безбар'єрності в політику реформування пенітенціарної системи дозволяє концептуально переосмислити ресоціалізацію як безперервний процес, що починається з моменту ув'язнення і не завершується актом звільнення. Такий підхід передбачає раннє планування соціальної інтеграції, поступове відновлення сімейних зв'язків, забезпечення доступу до освіти, праці та психосоціальної підтримки, а також координацію дій між установами виконання покарань, органами пробації та громадським сектором.

Аналіз наявних практик та досвіду соціальної підтримки ув'язнених жінок в Україні дозволяє сформулювати низку рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності ресоціалізаційних програм. Передусім це стосується впровадження безбар'єрних підходів, які забезпечують реальний доступ до збереження та відновлення сімейних зв'язків, материнських ролей та партнерських стосунків, що виступають ключовим ресурсом соціальної інтеграції. Безбар'єрність у цьому контексті охоплює не лише фізичні та організаційні аспекти, а й

усунення психологічних, нормативних і соціальних обмежень, які ускладнюють підтримання контактів з родиною під час відбування покарання та після звільнення. Важливим компонентом є розвиток міжвідомчої взаємодії, що передбачає координацію діяльності установ виконання покарань, органів пробації, соціальних служб та громадських, релігійних і благодійних організацій. Така координація дозволяє комплексно оцінювати потреби ув'язнених жінок і їхніх родин, забезпечувати психосоціальну підтримку, правову допомогу, професійне навчання та підготовку до життя поза межами інституційного контролю.

Висновки. Таким чином, реалізація рекомендацій на засадах безбар'єрності, міжвідомчої взаємодії та поваги до прав людини сприятиме комплексному відновленню соціальних ролей жінок, зміцненню їхніх родинних зв'язків і формуванню стабільного соціального середовища, що забезпечує більш успішну інтеграцію в суспільство. Це підкреслює роль сімейних зв'язків як важливого ресурсу ресоціалізації та соціальної стабілізації не лише для самих ув'язнених, а й для їхніх сімей. Для України проблема збереження сімейних зв'язків у пенітенціарному контексті набуває особливої актуальності з огляду на соціальні трансформації, воєнні виклики та зростання вразливості сімей. Впровадження безбар'єрних практик у пенітенціарній системі вимагає не лише адаптації нормативної бази, а й системного переосмислення усталених підходів і моделей взаємодії з ув'язненими жінками та їхніми сім'ями.

Список використаних джерел

1. Дослідження «Жінки, яких не видно: гендерні аспекти відбування покарання засудженими до позбавлення волі». *ЮрФем*. 2023. URL: <https://jurfem.com.ua/doslidgennya-zhinky-yakykh-ne-vydno/>.
2. Korzh A. "You have been punished in prison. And then when you are released, you are punished for life": Post-incarceration barriers for women in Ukraine. *International Sociology*. 2022. Vol. 37. Iss. 3. P. 373–390. DOI: <https://doi.org/10.1177/02685809221084447>.
3. Khalymon S. I., Bohatyrov I. H., Puzyrov M. S., Kolomiets N. V. et al. Characteristic of a Female Recidivist: Qualitative Empirical Analysis (View from Ukraine). *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. 2023. Vol. 67. Iss. 5. P. 447–470. DOI: <https://doi.org/10.1177/0306624X211023919>.

4. Oleksiuk N. Social Rehabilitation as an Aspect of Social Work with Convicts in the Penal Institutions of Ukraine. *Social Work and Education*. 2019. Vol. 6. № 1. P. 41–51. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.19.1.4>.

5. Суліцький В. В. Соціальна робота в установах виконання покарань України. *Actual trends in science and practice : proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference*. 2022. С. 114–119.

6. Суліцький В. В., Магрюк В. А. Соціально-педагогічна робота із жінками, які перебувають у конфлікті із законом. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 25. Т. 2. С. 194–198.

7. Ягунов Д. Статистика ув'язнених в Україні. 2024. URL: https://www.yagunov.in.ua/prison-pop-ukr-08-122024/?utm_source=com.

References

1. YurFem Analytical Center (2023), *Women who are invisible: Gender aspects of serving sentences by women deprived of liberty*, available at: <https://jurfem.com.ua/doslidzennya-zhinky-yakykh-ne-vyudno/>.

2. Korzh, A. (2022), "You have been punished in prison. And then when you are released, you are punished for life": Post-incarceration barriers for women in Ukraine, *International Sociology*, Vol. 37, Iss. 3, pp. 373–390, DOI: 10.1177/02685809221084447.

3. Khalymon, S. I., Bohatyrov, I. H., Puzyrov, M. S., Kolomiets, N. V. et al. (2023), "Characteristic of a female recidivist: Qualitative empirical analysis (View from Ukraine)", *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, Vol. 67, Iss. 5, pp. 447–470, DOI: 10.1177/0306624X211023919.

4. Oleksiuk, N. (2019), "Social rehabilitation as an aspect of social work with convicts in the penal institutions of Ukraine", *Social Work and Education*, Vol. 6, No. 1, pp. 41–51, DOI: 10.25128/2520-6230.19.1.4.

5. Sulitskyi, V. V. (2022), "Social work in the penal institutions of Ukraine", *Actual Trends in Science and Practice : proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference*, pp. 114–119.

6. Sulitskyi, V. V. and Mahriuk, V. A. (2020), "Socio-pedagogical work with women in conflict with law", *Innovative Pedagogy*, Iss. 25, Vol. 2, pp. 194–198.

7. Yahunov, D. (2024), Prison population statistics in Ukraine, available at: https://www.yagunov.in.ua/prison-pop-ukr-08-122024/?utm_source=com.

Дата першого надходження статті до видання: 26.01.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.02.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 23.03.2026.